

Izvorni znanstveni rad
DOI: 10.17234/Croatica.64.1
UDK: UDK: 821.163.42
272-282.7:003.349.1
[272-282.7:003.349.1]“13/15“(497.5)
27-36Jacobus minor, sanctus
Primljen: 11. VI. 2019.
Prihvaćen: 20. IX. 2019.

JERONIMOV ŽIVOTOPIS JAKOVA APOSTOLA MLAĐEG U HRVATSKOGLAGOLJSKIM BREVIJARIMA

Vesna Badurina Stipčević

Staroslavenski institut, Zagreb
Znanstveni centar izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo
vesna.stipcevic@stin.hr

U radu se analizira *Životopis Jakova apostola mlađeg* koji se 1. svibnja čita u sanktoralu osamnaest hrvatskoglagoljskih brevijara iz razdoblja od 14. do polovice 16. stoljeća. Usporedbom s latinskim izvornicima utvrđeno je da su glagoljski tekstovi prijevod biografije apostola Jakova mlađeg iz djela *De viris illustribus* (392.) svetog Jeronima (BHL 4087; PL 23, 639–643). Brevijarske lekcije razlikuju se u duljini teksta Jakovljeva životopisa, a cjelovit Jeronimov tekst u kojemu je opisan apostolov svetački karakter, Jakovljeva pasija i prisan odnos s Isusom Kristom nalazi se u hrvatskoglagoljskom prijevodu u osam brevijara: *Vat₆ Ber₁ Hum Mosc N₁ N₂ Dab Ber₂*. Usporedba brevijarskih tekstova pokazuje da nisu tekstološki identični, nego su evidentne razlike između sjeverne i južne skupine brevijara, ali i razlike između brevijarskih prijevoda koji pripadaju istoj, tj. južnoj, zadarskokrbavskoj skupini. U hrvatskoglagoljskom prijevodu pronađena su neka pogrešna čitanja i objašnjene su prijevodne nejasnoće. Hrvatskoglagoljski *Životopis Jakova apostola mlađega* predstavlja rani hrvatski prijevod odlomka jednog od najznačajnijih djela svetoga Jeronima, *De viris illustribus*. U radu je izdana latinička transliteracija Jakovljeva životopisa iz 6. vatikanskog brevijara iz polovice 14. stoljeća, s kritičkim aparatom i varijantama iz svih drugih brevijara.

Ključne riječi: Jakov apostol mlađi, hrvatskoglagoljski brevijari, Jeronim, *De viris illustribus*

1. UVOD

U kanonskim je biblijskim tekstovima sačuvano malo podataka o Isusovim učenicima, ali o apostolima postoje brojna apokrifna i hagiografska djela. Najstarija apokrifna *Djela apostolska* nastala su tijekom 2. i 3. stoljeća. Ovi su se tekstovi brzo tematski širili i obogaćivali tako da su u ranom srednjem vijeku postojali apokrifi i hagiografije o životu, djelovanju i mučeničkoj smrti svakoga apostola. Apokrifna djela apostolska i apostolske pasije zastupljeni su u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti većim brojem tekstova, potpunih ili fragmentarnih. Osobito starinom odlikuju se glagoljska *Djela Pavla i Tekle* iz 13. stoljeća,¹ kao i glagoljski tekst Pseudo-Prohorovih *Djela Ivanovih* iz 13. stoljeća.² U glagoljskim *Pazinskim fragmentima* iz početka 14. stoljeća te u dvama glagoljskim zbornicima, u *Berčićevu zborniku 5* iz 15. stoljeća i u *Tkonskom zborniku* iz 16. stoljeća, nalazi se spis o doživljajima Andrije i Mateja među legendarnim ljudožderima.³ U glagoljskom *Žgombičevu zborniku* iz 16. stoljeća pod naslovom *Čtenie svetago Andrêê apustola* čita se apostolski roman *Djela apostola Petra i Andrije*.⁴ Kako su apokrifne apostolske pasije bile sastavni dio latinskoga *Rimskoga brevijara*, tako se i u mnogim glagoljskim brevijarima, koji su nastali po uzoru na latinske obrasce nalaze pasije apostola Ivana (Petrović 2004), Andrije,⁵ Filipa,⁶ Barnabe (Fališevac 1980: 56; Hercigonja 1975: 349). Osim glagoljskih apokrifnih *Djela apostolskih* u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti postoje i ćiriliska *Djela apostola Tome* u dubrovačkom zborniku *Libro od mnozijeħ razloga* (1520).⁷

¹ Tekstološki i kritički obradila te objavila Grabar 1972.

² Sve hrvatskoglagoljske verzije *Djela Ivanovih* obradila i opisala Petrović 2004; Petrović 2009: 432–436.

³ Tekst u *Pazinskim fragmentima* identificirala je i objavila A. Nazor 2010. Apokrifne u *Berčićevu zborniku 5* i u *Tkonskom zborniku* tekstološki i kritički obradila te objavila B. Grabar 1967: 186–200. Tekst iz *Tkonskoga zbornika* objavili i R. Strohal 1917: 43–47 i S. Sambunjak 2001: 151–157. Apokrif iz *Berčićeva zbornika 5* objavljen i u Štefanić i sur. 1969: 133–137., te u izdanju zbornika, usp. Vialova 2016.

⁴ Tekst je identificirala i objavila Grabar 1967: 200–206. Tekst je izdan i u Štefanić i sur. 1969: 138–141.

⁵ Hrvatskoglagoljske tekstove *Muke Andrije apostola* obradila i objavila Badurina Stipčević 2010.

⁶ Hrvatskoglagoljske Filipove pasije u brevijarima obradila i objavila Badurina Stipčević 2015.

⁷ Tekst objavljen u: Jagić 1873. i Rešetar 1926.

2. APOSTOL JAKOV MLAĐI U BIBLIJSKOJ I LITURGIJSKOJ TRADICIJI

Jakov apostol mlađi (nazvan *Jacobus minor* da bi se razlikovao od apostola Jakova Zebedejeva starijeg) razmjerno se rijetko pojavljuje u novozavjetnim tekstovima. Spominje se u popisu dvanaestorice apostola kao Jakov Alfejev (Mt 10,3; Mk 3,18), zatim kao Jakov Mlađi (sin Marije, koja je zajedno s Marijom iz Magdale i Salomom bila uz Isusa na Golgoti) (Mt 27,56; Mk 15,40; 16,1), ističe se njegov autoritet na apostolskom saboru u *Poslanici Galaćanima* (Gal 1,19), a u *Djelima apostolskim* (Dj 12,17; 15,13; 21,18) navedeno je da je bio jeruzalemski biskup. Rani povijesni i apokrifni izvori znatno su opširniji i nadopunjuju biblijske podatke.⁸ Spominju tako da je Jakov napisao jednu od sedam katoličkih poslanica i opisuju kako je preminuo mučeničkom smrću 62. g., strmoglavljen s hramskoga krova u Jeruzalemu i kamenovan. Detaljno je prikazano apostolovo mučenje u kojemu je usmrćen jakim udarcem štapa. Prvi je o Jakovljevu životu i pasiji izvijestio povjesničar Josip Flavije, što su preuzeli mnogi kršćanski autori, među ostalim Klement, Hegesip, Euzebije Cezarejski, Jeronim. Ova se tradicija kasnije nastavila u srednjovjekovnim hagiografskim i apokrifnim spisima, kao npr. u djelu *Gloria martyrum* Grgura iz Toursa, u Pseudo-Abdijinoj zbirci i u *Zlatnoj legendi*. U martirologijima i kalendarima Jakov se spominje na 1. svibnja, zajedno s apostolom Filipom. Apostol Jakov često je ikonografski prikazan kako drži suknarski štap, postao je zaštitnik umirućih, farmaceuta, trgovaca tkaninama (Plotino 1965; Plötz 1999).

3. HRVATSKOGLAGOLJSKI ŽIVOTOPISI JAKOVA APOSTOLA MLAĐEG

3.1. Brevijarski tekstovi

Tekst biografije apostola Jakova mlađeg čita se u hrvatskoglagoljskim brevijarima u oficiju na svečev blagdan, 1. svibnja (zajednički blagdan svetaca Filipa i Jakova). Najstariji takav oficij nalazi se u odlomku brevijara iz 13. stoljeća, pohranjenom u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,

⁸ O liturgijskoj i apokrifnoj tradiciji i kultu Jakova apostola mlađeg u antici i srednjem vijeku usp. Rose 2009: 125–161.

sign. *Fragm. glag. 46*, no Jakovljeva legenda, kao ni Filipova pasija, nisu sačuvane (Štefanić 1969: 90–91). Hrvatskoglegoljska Jakovljeva legenda potvrđena je u sanktoralu osamnaest brevijara koji potječu iz razdoblja od 14. do polovice 16. stoljeća. To su kronološkim redom: *Vatikanski brevijar Illirico 6 (Vat₆)*, *Pašmanski (Pm)*, *Oxfordski brevijar-misal (Oxf)*, *1. beramski (ljubljski) brevijar (Ber₁)*, *Humski (Hum)*, *Metropolitanski (MR₁₆₁)*, *Moskovski (Mosc)*, *1. novljanski brevijar (N₁)*, *Mavrov (Mavr)*, *Vatikanski brevijar Vat. Slav. 19 (Vat₁₉)*, *Vatikanski brevijar Illirico 10 (Vat₁₀)*, *Dabarski brevijar (Dab)*, *2. novljanski brevijar (N₂)*, *Brevijar Arhiva S. Petra u Rimu (SP)*, *2. beramski (ljubljski) brevijar (Ber₂)*, *Prvotisak brevijara (PtBr)*, *Baromićev (Bar)* i *Brozićev brevijar (Broz)*.

3.2. Latinski predložak hrvatskoglegoljskih prijevoda

Tekstološkom usporedbom Jakovljevih latinskih i glagoljskih legendi utvrdila sam da brevijarski tekstovi prevode životopis apostola Jakova iz Jeronimova djela *De viris illustribus* (392.). Ovaj je tekst u bibliografiji *Bibliotheca Hagiographica Latina* naveden kao *Vita auct. Hieronymo*, s incipitom: *Iacobus, qui appellatur frater Domini...* (BHL 4087; PL 23, 639–643). Sveti Jeronim (*Sophronius Eusebius Hieronymus*, oko 345–419 ili 420) pripada istaknutim duhovnim ocima zapadnoga kršćanstva, njegovo je najpoznatije i najvažnije djelo *Vulgata*, latinski prijevod *Biblije*, autor je niza homilija i komentara na biblijske knjige te velikog broja poslanica (*Epistulae*), kao i hagiografija o prvim kršćanskim pustinjacima (*Vitae Patrum*). Istaknutim Jeronimovim radovima pripada i djelo *O slavnim ljudima (De viris illustribus)* koje sadrži 135 biografija, počevši od Svetoga Petra do zaključno, samoga Jeronima.⁹ Već u drugom poglavlju (*caput II*) nalazi se *vita* apostola Jakova mlađeg. Jeronim se u opisu apostolova života koristi povijesnim, liturgijskim i književnim izvorima. Na početku donosi

⁹ Upravo u svom životopisu u *De viris illustribus* Jeronim je napisao da je rođen u Stridonu, gradiću na granici Dalmacije i Panonije. I na temelju toga zapisa u hrvatskoj je kulturnoj tradiciji smatran Dalmatincem i Hrvatom. Osobito su to isticali hrvatski glagoljaši koji su ga štovali kao autora glagoljice i osnivača glagoljaške tradicije. Jeronimov kult prisutan je u hrvatskoglegoljskoj tradiciji već početkom XIII. stoljeća kada je njegovo tijelo prema legendi preneseno u Rim. To potvrđuju Jeronimu posvećeni oficiji u hrvatskoglegoljskim misalima i brevijarima, legenda o njegovu životu i djelo *Transit sv. Jeronima* koje je u nas prevedeno potkraj XIV. stoljeća, a poslije je tiskano u Senju 1508. godine. Usp. Badurina Stipčević 2013.

najvažnije podatke iz apostolove biografije: objašnjava da je Jakov, nazvan brat Gospodnji i Pravednik, sin najvjerojatnije Marijine sestre, da je nakon Kristove muke postao jeruzalemski biskup, te da je napisao jednu od sedam katoličkih poslanica. Osobitu pažnju posvećuje Hegesipovu opisu Jakova kao sveca, koji ne pije vino, ne jede meso, ne podrezuje kosu, ne maže se uljima niti posjećuje kupališta; skromno se oblači u platnenu odjeću i na koljenima kleči i moli toliko dugo da su postala tvrda kao devina. Jeronim dalje citira Josipa Flavija i Klementa koji su zabilježili da je nakon smrti Festa, upravitelja Judeje, svećenik Anan pred sazvanim vijećem tražio da se Jakov odrekne Krista te je naredio apostola kamenovati. Spomenuti povijesni pisci zapisali su kakvu je muku Jakov pretrpio: bačen s vrha crkve, polomljena vrata, ustrajno se molio, a netko ga je suknerskim štapom usmrtio udarcem u glavu. Zbog takve okrutnosti prema uglednomu i omiljenom apostolu u narodu je postojalo uvjerenje da je Jeruzalem pokoren zbog njegove smrti. Zanimljivo je da Jeronim dalje navodi da se prema apokrifnom *Evandjelju po Hebrejima* Isus Krist, nakon uskrsnuća, najprije ukazao Jakovu, a apostol nije jeo od posljednje večere sve dok nije ugledao uskrsnuloga Krista. Na kraju je rečeno da je Jakov trideset godina bio jeruzalemski biskup i da je pokopan u blizini svoje crkve, iako postoji i krivo uvjerenje da je sahranjen na Maslinskoj gori.

3.3. Tekstološke osobine glagoljskih prijevoda i odnos prema latinskom predlošku

Brevijarske lekcije razlikuju se u duljini teksta Jakovljeva životopisa. Cjelovit Jeronimov tekst u kojemu je opisan apostolov svetački karakter, Jakovljeva pasija i odnos s Isusom Kristom nalazi se u hrvatskoglagoljskom prijevodu u osam brevijara: *Vat₆ Ber₁ Hum Mosc N₁ N₂ Dab Ber₂*. Do polovice životopisa seže tekst u *MR₁₆₁*, malo manje od polovice biografije, zaključno s Hegesipovim opisom apostola, nalazi se u *Oxf Pm Mavr Vat₁₀ Vat₁₉ PtBr Bar Broz*, dok je u *SP* samo nekoliko početnih redaka.

Iako se glagoljski tekstovi uglavnom dobro slažu, među njima ipak postoje tekstološke razlike koje se odnose na različita dodavanja ili ispuštanja teksta ili pak na razlike u leksiku. Mnogo je takvih pojedinačnih primjera u kojima su prikazane osobine jednog ili više brevijara navedeno u kritičkom aparatu uz izdanje osnovnog tekst iz *Vat₆*, koji donosimo u prilogu. Međutim postoje i značajnije brevijarske varijante koje je potrebno izdvojiti. Tako su

evidentne podudarnosti tekstova u brevijarima *Vat₆ Mosc Dab N₂* u odnosu na brevijare *Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂*, kako pokazuju sljedeći primjeri:

f. 105b: obrazova mrtvago prazdnika *Vat₆ Mosc Dab N₂*] *add.* obrazъ po semrti fista *Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂ mortuo Festo*;

f. 105b: k neronu *Vat₆ Mosc Dab N₂*] ot nerona *Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂ a Nerone*;

f. 105b: za nimъ *Vat₆ Mosc Dab N₂*] po nemъ *Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂*;

f. 105b: êvi *Vat₆ Mosc Dab N₂*] našad' *Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂*;

f. 105b: togoe knežîê *Vat₆ Mosc Dab N₂*] staršêišinstva r(a)di *Ber₁ Hum MR₁₆₁ staršêišinstva r(a)di N₁ starišin'stva radi Ber₂ anarchias*;

f. 105b: s'bra *Vat₆ Mosc*] s'bravъ *Lab₁ add.* i usilivъ očitо êkova da h(гъst)a s(i)na b(o)ž(i)ê *Lab₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₁ Ber₂*;

f. 105b: n(a) n(e)bo *Vat₆ Mosc*] k n(e)b(e)si *Ber₁ Hum N₁ Dab N₂ Ber₂*;

f. 105b: vzdviže *Vat₆ Mosc Dab N₂*] vzdvižučъ *Ber₁ Hum N₁ Ber₂*;

f. 105b: n(i)ne *Vat₆ Mosc Dab N₂*] *add.* nova *Hum novo Ber₁ N₁ Ber₂*;

f. 105b: v gr'čkomъ sl(o)vi *Vat₆ Mosc Dab N₂*] v grčka i v latin'ska s(love)sa *Hum N₁* v grčka i v latin'ska s(lov)a *Ber₂*;

f. 105b: začelo *Vat₆ Mosc Dab N₂*] oriенъ *Ber₁ Hum N₁ oriјnъ Ber₂ Origenes*;

f. 105b: časъ *Vat₆ Mosc*] *om.* *Hum N₁ Dab N₂ Ber₂*;

f. 105c: opetъ *Vat₆ Mosc Dab N₂*] pr(a)v(a)dniku vaspety *Hum vspety Ber₁ N₁ Ber₂*;

f. 105c: mnênie *Vat₆ Mosc Dab N₂*] *add.* ihъ *Ber₁ Hum N₁ Ber₂*;

Prema dosadašnjim istraživanjima hrvatskologoljski brevijari dijele se na stariju, sjevernu ili krčkoistarsku i mlađu, južnu ili zadarskokrbavsku skupinu (Tandarić 1993: 31–32). Brevijari *Vat₆ Mosc Dab* pripadaju zadarskokrbavskoj skupini, dok se *N₂* može svrstati u „međumaticu” koja se dijelom podudara s krčkoistarskom, a dijelom sa zadarskokrbavskom skupinom, kako je to potvrđeno u prethodnim proučavanjima brevijarskih biblijskih i hagiografskih tekstova (Badurina Stipčević 2016a: 287–288; Badurina Stipčević 2016b: 11). I brevijari *Ber₁ N₁ Ber₂* pripadaju južnoj skupini, a *Hum* i *MR₁₆₁* pak sjevernoj skupini. U opisu tekstualnih odnosa treba istaknuti i da se na nekim mjestima brevijari *Dab* i *N₂* bolje slažu, npr.:

f. 105b: s'bra *Vat₆ Mosc*] s'bravъ *Lab₁ add.* i usilivъ očitо êkova da h(гъst)a s(i)na b(o)ž(i)ê *Lab₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₁ Ber₂*] da otvržit' se i pritisnu očitо êkova da h(гъst)a s(i)na b(o)ž(i)ê *Dab* pritisnu očitо êkova da h(гъst)a s(i)na b(o)ž(i)ê *N₂*;

f. 105b: raz'vê *Vat₆ Mosc Hum N₁*] t(a)kmo *Ber₁* kromê *Dab N₂*;

f. 105c: zn(a)m(e)nie *Vat₆ Mosc*] znaniê *Dab N₂*.

Navedeni primjeri pokazuju da brevijarski tekstovi nisu tekstološki jedinstveni, da postoje razlike između sjeverne i južne skupine brevijara, ali i razlike između brevijarskih tekstova koji pripadaju istoj, tj. južnoj, zadarskokrbavskoj skupini.

Glagoljski brevijarski tekstovi prate *ad verbum* latinski izvornik, Jeronimovu *Vita Jacobi apostoli minoris*, ovisni su o latinskom predlošku, kao i drugi, već istraženi glagoljski prijevodi s latinskoga jezika.¹⁰ Iako su hrvatskoglagoljski prijevodi Jakovljeva životopisa uglavnom razumljivi i točni, postoji nekoliko nejasnih primjera u glagoljskim tekstovima koji se mogu protumačiti samo konzultiranjem latinskoga teksta ili usporedbom s drugim brevijarskim varijantama. U rečenici (f. 105a7b): *osipъ v dvadeseti knjigahъ vetъhihъ vzvêcaetъ i klim(a)ntъ vъ sedmihъ vrhuistlkovanihъ obrazova mrtvago prazdnika · iže iûdeû udržitъ ... (Josephus in vicesimo libro Antiquitatum refert, et Clemens in hipotuposeos, mortuo Festo, qui Judaeam refert...)* dio teksta *obrazova mrtvago prazdnika* pogrešno prevodi *mortuo Festo* (= kad je umro Fest), jer je *Festo* shvaćeno i prevedeno kao da je od *festum* (= praznik), a ne od vlastitog imena *Festus*. Zanimljivo da je u nekim brevijarima glagoljski prijevod revidiran prema latinskome, pa je na ovu pogrešku (koja nije izostavljena) dodano ispravno *obrazъ po smrti fista* (u brevijarima *Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂*). Vrlo je interesantan i sljedeći primjer nepažljivoga prevođenja: u lat. rečenici: *Evangelium quoque quod appellatur secundum Hebraeos ... quo et Origenes saepe utitur...* (= *Evandjelje po Hebrejima ... kojim se često Origen služio ...*) ime *Origenes* zamijenjeno je s imenicom *origo* (= početak) te je pogrešno prevedeno kao „začelo”: *E(van)j(eli)e eže naricaet' se po evrêihъ ... eg(o)že i začelo često obikaet' se*. I u ovom se primjeru brevijari tekstološki razlikuju jer *Vat₆ Mosc Dab N₂* imaju „začelo”, a *Ber₁ Hum N₁* „oriень” i *Ber₂* „orijнь”. A na samome kraju životopisa, i to u svim brevijarskim tekstovima, nalazi se još jedan *exemplum* nevještog prevođenja: jednostavnu sintagmu *usque ad septimum Neronis annum* (= sve do sedme godine Neronove vladavine) glagoljaški su prevoditelji preveli kao *eže estъ dari do .ž. go nerona an'na*, gdje je imenica *annus* (= godina) shvaćena kao vlastito ime *annъ*.¹¹

¹⁰ Ovisnost o latinskom predlošku osobito je uočljiva u prijevodu hrvatskoglagoljskih biblijskih *Makabejskih knjiga* i *Knjige o Esteri*. Usp. Badurina Stipčević 2016a.

¹¹ Usp. *annъ*, -a m., vox latina *annus* pro nomine proprio habetur, *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* 2000: 63–64.

4. HRVATSKOGLAGOLJSKI TEKST ŽIVOTOPISA JAKOVA APOSTOLA MLAĐEG¹²

6. vaticanski brevijar, f. 105a–c
(f. 105a) *Tri čt(e)na čt(u)t' se s(veta)go êk(o)va · a(pustola)*¹³

Êkovъ iže¹⁴ naricaet¹⁵ se bra-
tъ g(ospoda)нъ · i pridivkomъ¹⁶ pr(a)v(a)dn(i)къ i
t(a)ko da nêci mnetъ osipa ot
drugoe ženi · na êk(o) mnê viditъ se
iz' m(a)rie sestre¹⁷ mat(e)re¹⁸ g(ospod)ne · Egož-
e¹⁹ iv(a)нъ v knigaхъ svoihъ pomenu
s(i)нъ²⁰ m(a)riиnъ po mucê g(ospod)ni abie ot²¹ ap(usto)лъ
er(u)s(oli)mski²² b(i)sk(u)ръ postavlennъ bê²³ · e-

¹² Sve tekstove pripremila sam prema fotografijama izvornika pohranjenih u Knjižnici Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, prema postojećim fototipskim izdanjima glagoljskih kodeksa i prema intranetskoj poveznici <http://izvori.stin.hr> (Čunčić, Magdić i Mokrović, *Računalni program 'Izvori' Staroslavenskog instituta*). U latiničnoj transliteraciji glagoljskih tekstova upotrijebljena su pravila koja provodi Staroslavenski institut u svojim izdanjima. Tako je za slovo ПP uzeto ĵ, za znak Ѡ ŭ, za znak Ѡ ĉ, za Ѡ ê, za štapić kao znak poluglasa stoji ѡ i za znak ' stoji apostrof. Kraćene su riječi razriješene u okruglim zagradama (). U transliteriranim tekstovima ostavljena je izvorna interpunkcija glagoljskih tekstova. Velika slova ostavljena su kao u glagoljskim tekstovima. U kritičkom aparatu većinom nisu navođene fonološke varijante, kao ni razlike u poretku riječi.

¹³ *Tri čt(e)na čt(u)t' se s(veta)go êk(o)va · a(pustola)*] *A tri čt(e)na ot s(veta)go êk(o)va* Pm *Ot s(ve)t(a)go êkova* Oxf *s(ve)tago êkova ap(usto)la čt(e)nie* Lab, *Ot s(ve)t(a)go êk(o)va ap(ustola)* Hum] .v. *č'tena ot êkova ap(usto)la čti* Mosc] *A sa tri čt(eni)e ot s(veta)go êkova ap(usto)l(a)* N₁] *takoe .v. čt(e)na s(ve)t(a)go êk(o)va* Dab] *a tri ot s(ve)t(a)go êkova ap(usto)la* Mavr] *S(veta)go êk(o)va* Vat₁₉] *N(a) s(ve)tiû ap(usto)lu pilipa i êk(o)va* Vat₁₀ *ot s(ve)t(a)go êkova čt(eni)e* N₂ *N(a) d(a)нъ s(ve)tiû ap(usto)l pilipa i êk(o)va* SP *A tri druga ot êk(o)va ap(usto)la čti* PtBr *Čt(e)nie ot sv(eta)go êkova ap(usto)la* Bar Broz

¹⁴ iže] ki Mavr ižê PtBr

¹⁵ naricaet] vzivaet' Pm Oxf Ber₁ Hum MR₁₆₁ Mosc N₁ Mavr Vat₁₉ Vat₁₀ Dab N₂ SP Ber₂ PtBr Bar Broz

¹⁶ pridivkomъ] v'zvan' MR₁₆₁ N₁ Mavr Ber₂ PtBr Bar pridêvkomъ Vat₁₉

¹⁷ sestre] ses'tri MR₁₆₁ N₁ Mavr Vat₁₉ Vat₁₀ Dab SP N₂ PtBr Bar Broz

¹⁸ mat(e)re] mat(e)ri Dab] *Završava tekst u* SP

¹⁹ Egože] koga Broz

²⁰ s(i)нъ] *add. iz'* Ber₁ *add. ž (!)* MR₁₆₁ *add. sn ižъ (!)* Ber₂

²¹ ot] *add. bratie* N₁

²² er(u)s(oli)mski] er(u)s(oli)mskie *add. crkve* Vat₁₉

²³ bê] b(i)si Ber₁ bistъ Hum *om.* Pm N₁ Mavr Vat₁₉ Vat₁₀ Dab N₂ Ber₂ Broz

dinu t(a)kmo²⁴ ep(isto)liû pisa êže²⁵ estъ
 ot .ž.²⁶ kanonič(a)skihъ²⁷ · Êže i sama siê
 ot drugago²⁸ eterimъ²⁹ ego³⁰ urejēni-
 emъ³¹ g(lago)l(e)t'³² se stvorena³³ ače³⁴ si³⁵ mali-
 mъ vr(ê)m(e)n(e)mъ pred'hoduču³⁶ ud'rža
 oblastiu³⁷ · Ejeosipъ³⁸ v' petom'
 susêdъ ap(usto)lski kumentariis-
 kihъ³⁹ kn(i)gahъ⁴⁰ ot êkova⁴¹ vzvêçae⁴²
 r(e)če⁴³ · Priêtъ crk(a)vъ er(u)s(oli)m'sku po
 ap(usto)lêhъ br(a)tъ g(ospoda)nъ êkovъ pridivkom'⁴⁴
 pr(a)v(a)dn(i)kъ · Mnozi bo êkovi naricahu⁴⁵
 se · na sa ot çrêva⁴⁶ m(a)t(e)re s'voee s(ve)t'

²⁴ t(a)kmo] *om.* N₁

²⁵ êže] ka Mavr Broz

²⁶ .ž.] .ž.mъ Dab sedamъ Bar Broz

²⁷ kanonič(a)skihъ] *prae.* knig' Pm *add.* .r. deçeri er(u)s(oli)m Vat₁₀

²⁸ drugago] drugoga Oxf Vat₁₀

²⁹ eterimъ] eterago Pm etêrimъ PtBr

³⁰ ego] *om.* N₂

³¹ urejēniemъ] urēniemъ Hum ureniem' MR₁₆₁ N₁ Mavr Vat₁₀ Dab PtBr Bar Broz ureždeniem' Vat₁₉

³² g(lago)l(e)t'] govorit' Mavr Broz

³³ stvorena] *om.* Oxf Bar Broz

³⁴ ače] ako Mavr Broz

³⁵ si] se Ber₂

³⁶ pred'hoduču] prêd'hod(e)ču Ber₁ Hum MR₁₆₁ Mavr Vat₁₉ Vat₁₀ Dab N₂ PtBr Bar Broz pred'hodêču Mosc pred'sedeču Ber₂

³⁷ oblastiu] ob'l(a)stъ Ber, Hum MR₁₆₁ N₁ Mavr Vat₁₉ Vat₁₀ Dab N₂ Ber₂ PtBr

³⁸ Ejeosipъ] ijeosip' Ber₁ Hum Ejesipъ Pm MR₁₆₁ N₁ Mavr Bar Broz ejsipъ Ber₂ Esipъ PtBr I ejipusъ Vat₁₉ *Hegesippus*

³⁹ kumentariiskihъ] komentans'skih' Pm komentskih' Oxf N₂ kumen'tanskihъ Ber₁ komentanskihъ Hum koentinskihъ MR₁₆₁ komen'tariiskihъ Mosc koen't'skihъ N₁ koet(i)n'skihъ Mavr kumenta-rienskihъ Vat₁₉ kumentaiskihъ Vat₁₀ komen'taskihъ Dab kometaiskihъ Ber₂ komentarienskihъ PtBr kommentanskihъ Bar Broz

⁴⁰ kn(i)gahъ] knjigъ PtBr

⁴¹ ot êkova] *om.* N₂

⁴² vzvêçae] vzvîçae MR₁₆₁ *prae.* predikova N₂ vzveçae Ber₂

⁴³ r(e)če] reki Oxf

⁴⁴ pridivkom'] pridêvkomъ Ber₁ MR₁₆₁ Mavr Vat₁₉ Vat₁₀ PtBr

⁴⁵ naricahu] vživahu Pm Oxf Ber₁ MR₁₆₁ N₁ Mavr Vat₁₉ Vat₁₀ Dab N₂ Ber₂ PtBr Bar Broz

⁴⁶ çrêva] çriva Ber₂

b(i)si⁴⁷ · Vina i sikera⁴⁸ ne pi⁴⁹ · mesa nie-
 dinogo⁵⁰ ne êst̃⁵¹ · i nikoliže pod'striže-
 ñ⁵² b(i)si⁵³ · ni pomazañ pomastiũ⁵⁴ · ni u-
 čen⁵⁵ bananiũ · I običaji b̃⁵⁶ emu
 vniti⁵⁷ v s(ve)taê s(ve)tih̃⁵⁸ · I t(a)ko-
 e⁵⁹ rizami⁶⁰ vln'nimi⁶¹ ne oblača-
 še⁶² se na lanenimi⁶³ · I sam̃ vhoêše⁶⁴
 v cr(ь)k(a)ṽ i s preklonenima⁶⁵ kolênom-
 a⁶⁶ m(o)laše⁶⁷ za lûdi toliko⁶⁸ da kame-
 loṽ tvrdost̃ kolêñ̃ · pače kol-
 êñê ego tvrdêiši viždahota
 se⁶⁹ · Sa⁷⁰ g(lago)la⁷¹ mnoga ina⁷² êže vzwê-
 stiti dlgo e(st̃)⁷³ · na osip̃⁷⁴ · v //

⁴⁷ b(i)si] bist̃ Mosc PtBr Bar Broz

⁴⁸ sikera] sêkera Ber₁ Hum N₂ sekera Vat₁₀ sikêra Ber₂

⁴⁹ pi] piṽ Vat₁₀

⁵⁰ niedinogo] niednogo Vat₁₉

⁵¹ êst̃] j̃ast̃ MR₁₆₁

⁵² pod'strižeñ] postrgañ Pm Oxf MR₁₆₁ Vat₁₀ Dab prostrgañ Ber₁ Hum N₁ Mavr Ber₂ PtBr
 pod'strigal se Vat₁₉ N₂ pod̃strigañ Bar Broz

⁵³ b(i)si] b̃ Pm Oxf Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Vat₁₀ Ber₂ PtBr Bar Broz b(ê)še Mavr bi Vat₁₉ N₂

⁵⁴ pomastiũ] mastiũ Vat₁₉ PtBr

⁵⁵ učen'] učañ Oxf Dab Bar Broz

⁵⁶ b̃] b(ê)še Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Vat₁₀ N₂ Bar Broz biše Pm Oxf Dab Ber₂ PtBr

⁵⁷ vniti] priti Oxf

⁵⁸ *Završava tekst u Oxf*

⁵⁹ takoe] takođe Hum MR₁₆₁ Ber₂ PtBr tako Vat₁₀

⁶⁰ rizami] svitami MR₁₆₁ Vat₁₀

⁶¹ vln'nimi] vlnenimi Ber₁ MR₁₆₁ N₁ Vat₁₀ PtBr Bar Broz

⁶² oblačaše] odêv'se se Vat₁₉

⁶³ *Završava tekst u Mavr Vat₁₀*

⁶⁴ vhoêše] vhojaše Pm Hum vhoždaše Ber₁ Vat₁₉ N₂ Ber₂ vshoêše PtBr

⁶⁵ preklonenima] priklonenima Pm prêklonenima Ber₁ Hum N₂ preklonenimi Vat₁₉

⁶⁶ kolênom̃] kolenoma MR₁₆₁ Mosc N₁ Ber₂ PtBr koleni Vat₁₉

⁶⁷ molaše] *add.* se Hum Mosc Vat₁₉

⁶⁸ toliko] tako Ber₁ MR₁₆₁ Vat₁₉ PtBr

⁶⁹ viždahota se] bêhota Pm vijahota se Ber₁ MR₁₆₁ *om.* N₁ viêhota se Ber₂ videhota se PtBr
 vidêhota se Bar Broz

⁷⁰ Sa] I Pm Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Vat₁₉ Dab N₂ PtBr Bar Broz

⁷¹ g(lago)la] g(lago)li Ber₁ Hum rêči Vat₁₉ g(lago)lût̃ N₂

⁷² mnoga ina] mnoge ine Ber₁ Hum mnogie inie Vat₁₉

⁷³ *Završava tekst u Vat₁₉ PtBr Bar Broz*

⁷⁴ osip̃] i osip̃ Pm Hum

(f. 105b) dvadeseti⁷⁵ knigahъ vetъhi-
 hъ vzvêcaetъ i klim(a)ntъ⁷⁶ vъ se-
 dmihъ⁷⁷ vrhuistlkovanihъ obr-
 azova mrtvago prazdnika⁷⁸ · iže
 iûdeû udržitъ⁷⁹ poslanъ sučъ
 k neronu⁸⁰ za nimъ⁸¹ albinъ⁸² ego⁸³ na eg-
 da ne oče prišalъ b(ê)še k stranê
 prišadъ et(e)гъ ûnoša ananъ⁸⁴ s(i)нъ⁸⁵ ar'-
 hierêê ananii⁸⁶ ot roda erêiska-
 go êvi⁸⁷ prirokъ priêmъ⁸⁸ togoe kneži-
 ê⁸⁹ veče⁹⁰ s'bra⁹¹ otvrže⁹² se protivu
 že g(lago)lûcu⁹³ p(o)v(e)lê i kamenovati⁹⁴ ·
 I iže izvrženъ iz' vrha crk've⁹⁵ · vratъ
 zlomi⁹⁶ i malo oče živъ sučъ i ru-

⁷⁵ dvadeseti] .i. Pm Hum Dab .i.nihъ Ber₁ N₂ .i.hъ MR₁₆₁ dvadesetih' N₁ Ber₂

⁷⁶ klim(a)ntъ] klementъ Pm klimenety Dab

⁷⁷ sedmihъ] .ž. Pm Hum Dab .ž.mih' Ber₁ N₁

⁷⁸ prazdnika] pravad'nika Hum Ber₂ *Završava tekst u Pm add.* obrazъ po semrti fista Lab₁ Hum Vat₁₉ *add.* obraz' festa N₁ *add.* obrazъ po semrti festa MR₁₆₁ *mortuo Festo*

⁷⁹ udržitъ] ud'ržaše Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂

⁸⁰ k neronu] ot nerona Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂ *a Nerone*

⁸¹ za nimъ] po nemъ Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂

⁸² albinъ] alvanъ N₂

⁸³ ego] *om.* Ber₁ Hum N₁ Ber₂

⁸⁴ ananъ] an'sin' Hum anънъ MR₁₆₁ anasъ Mosc antasъ N₂

⁸⁵ s(i)нъ] *om.* Hum

⁸⁶ ananii] an' Ber₁ anni Hum MR₁₆₁ an'ni Lab₁ Ber₂ anani Dab ananie N₂

⁸⁷ êvi] našad' Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂ êvê N₂

⁸⁸ priêmъ] *om.* Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₂

⁸⁹ togoe knežiê] staršêišinstva r(a)di Ber₁ Hum MR₁₆₁ starêišinstva r(a)di N₁ togožde knežiê N₂ starišin'stva radi Ber₂ *anarchias*

⁹⁰ veče] vêče Ber₁ viče Hum *add.* i usilivъ očitо êkova da h(гъst)a s(i)na b(o)ž(i)ê Hum MR₁₆₁ Ber₂

⁹¹ s'bra] s'bravъ Lab₁ *add.* i usilivъ očitо êkova da h(гъst)a s(i)na b(o)ž(i)ê Hum MR₁₆₁ N₁ Ber₁ Ber₂ da otvržit' se i pritisnu očitо êkova da h(гъst)a s(i)na b(o)ž(i)ê Dab pritisnu očitо êkova da h(гъst)a s(i)na b(o)ž(i)ê N₂

⁹² otvrže] otvržet Ber₁ Hum MR₁₆₁ N₁ N₂

⁹³ g(lago)lûcu] *add.* emu Ber₁ g(lago)lûca MR₁₆₁ N₁

⁹⁴ *Završava tekst u MR₁₆₁*

⁹⁵ crk've] crik've Ber₁ Dab

⁹⁶ zlomi] iz'zlomi Ber₁ Hum N₁ N₂ Ber₂ iz'lomi Dab

cê n(a) n(e)bo⁹⁷ vzdviže⁹⁸ i r(e)če · G(ospod)j otputi
 ti imъ⁹⁹ ne v(i)d(e)tъ¹⁰⁰ čto tvoretъ · i č-
 rêvarovou¹⁰¹ š'tan'gou¹⁰² . na ne iže ob-
 ikaûtъ rizi ožimati v moždeni¹⁰³
 poražen' umrê¹⁰⁴ · Onje¹⁰⁵ osipъ g(lago)l(e)tъ
 i tolîke¹⁰⁶ stoeče¹⁰⁷ suča i službê¹⁰⁸
 i v lûdehъ r(e)če¹⁰⁹ · Êk(o) semrti¹¹⁰ ego radi
 v(ê)r(o)vano e(stъ) podvračen'¹¹¹ er(u)s(o)l(i)mъ · Se e(stъ) ot
 negože p(a)v(a)lъ ap(usto)lъ¹¹² pišetъ¹¹³ k'¹¹⁴ g(a)latom' ·
 I niedinogo že ot ap(usto)lъ ne vidêhъ raz' -
 vê¹¹⁵ êk(o)va brata g(ospod)na · I ap(usto)lska d-
 êênîe ot sego¹¹⁶ čeče svêd(o)kuît'¹¹⁷ · E(van)j(eli)e e-
 že naricaet' se po evrêihъ · i ot m(e)ne
 n(i)ne¹¹⁸ v gr'čkomъ sl(o)vi¹¹⁹ pripisanъ¹²⁰ est'
 eg(o)že i začelo¹²¹ često obikaet' se¹²² po
 vskrsenii sp(a)sit(e)la g(lago)letъ se¹²³ · G(ospod)ъ že

⁹⁷ n(a) n(e)bo] k n(e)b(e)si Ber₁ Hum N₁ Dab N₂ Ber₂

⁹⁸ vzdviže] vzdvižučъ Ber₁ Hum N₁ Ber₂

⁹⁹ imъ] *add.* êko N₂ Ber₂

¹⁰⁰ v(i)d(e)tъ] vêdet' Ber₁ *add.* bo N₁

¹⁰¹ črêvarovou] čr'varevou Ber₁ Hum čr(ê)vatoû N₁ črvarovou Dab N₂ Ber₂

¹⁰² š'tan'gou] stan'gou N₁

¹⁰³ moždeni] *om.* N₁ moždani Dab

¹⁰⁴ umrê] d(u)hъ ispus'ti N₂

¹⁰⁵ Onje] Onižde Ber₁ Hum N₁ N₂ Ber₂ Oniže Dab

¹⁰⁶ tolîke] tolîki Ber₁ Hum tolîkie Dab N₂

¹⁰⁷ stoeče] s(vê)tl(o)sti N₂

¹⁰⁸ službê] službi Ber₁ Hum N₁ Ber₂ službe Dab N₂

¹⁰⁹ r(e)če] reki Ber₁ Hum

¹¹⁰ semrti] *om.* N₁

¹¹¹ podvračen'] *add.* biti Ber₁

¹¹² ap(usto)lъ] *om.* Ber₁ Hum

¹¹³ pišetъ] g(lago)letъ Ber₂

¹¹⁴ k'] ka Mosc

¹¹⁵ raz'vê] t(a)kmo Ber₁ Hum kromê Dab N₂

¹¹⁶ sego] *add.* časti N₁ segoždê Lab₁ Ber₂

¹¹⁷ svêd(o)kuît'] sv(ê)dêt(e)lstvuet' N₁ s'vedekuetъ Dab svedetel'stvuûtъ Ber₂

¹¹⁸ n(i)ne] nova Hum Ber₂ novo Ber₁ N₁

¹¹⁹ v gr'čkomъ sl(o)vi] v grčka i v latin'ska s(love)sa Hum N₁ v grčka i v latin'ska s(lov)a Ber₂

¹²⁰ pripisanъ] obračeno Ber₁ Hum N₁ Ber₂ pripisano N₂

¹²¹ začelo] oriень Ber₁ Hum N₁ oriĵnъ

¹²² se] pominaetъ Ber₁ Hum Ber₂

¹²³ se] *om.* Ber₁ Hum N₁

egda¹²⁴ daľ b(ê)še platnenъ plačъ ra-
 bu erêovu¹²⁵ idê k êkovu i êvi se
 emu · zakletъ bo se êk(o)vъ ne êsti
 hlêba [ot]¹²⁶ onogo časa va nže časъ¹²⁷ pi-//
 (f. 105c)ľ b(ê)še čašu g(ospod)nû doidêže uzr-
 itъ g(ospod)a vstavša ot s'pečihъ¹²⁸ ·
 I opetъ¹²⁹ pomali prinese¹³⁰ r(e)če g(ospod)ъ tr-
 pezu i hlêbъ · I abie pridaetъ
 prinese hlêbъ i bl(agoslo)vi¹³¹ i prelomi
 i dastъ êk(o)vu pr(a)v(a)dniku¹³² · I r(e)če emu
 brate moi êždъ¹³³ hlêbъ tvoi · êk(o) v'-
 skrse s(i)nъ č(lovêča)ski ot s'pečihъ · j.¹³⁴ že
 l(ê)tъ v' er(u)s(oli)mê udrža cr(ъ)k(a)vъ · eže
 estъ dari¹³⁵ do .ž. go¹³⁶ nerona¹³⁷ an'na ·
 I v' crk'vê idêže¹³⁸ p(o)v(e)lêl se bê¹³⁹ · po-
 grebenъ bis(i) s' zn(a)m(e)niemъ do ob'se-
 deniê titova i do posledêna-
 go¹⁴⁰ adriêna zn(a)m(e)nie¹⁴¹ imêľ estъ ·
 eteri¹⁴² ot n(a)šihъ v' gori maslinskoj¹⁴³
 mnetъ ego položena na krivo ih'
 mnênie¹⁴⁴ est ·

¹²⁴ egda] *om.* N₂

¹²⁵ erêovu] ar'hierêovu Mosc ereovu Ber₂ *prae.* svoemu N₂

¹²⁶ ot] *om.* Mosc

¹²⁷ časъ] *om.* Hum N₁ Dab N₂ Ber₂

¹²⁸ s'pečihъ] mrtvihъ Hum N₁

¹²⁹ opetъ] pr(a)v(a)dniku vaspetъ Hum vspetъ Ber₁ N₁ Ber₂

¹³⁰ prinese] prinesiti Ber₁

¹³¹ bl(agoslo)vi] *om.* N₁ N₂

¹³² pr(a)v(a)dniku] pravadnomu Mosc N₂

¹³³ êždъ] êi Dab jījъ N₂

¹³⁴ j.] tridesetъ N₁ trideseti Ber₁ Ber₂

¹³⁵ dari] daže Ber₁ Hum N₁ Dab N₂ Ber₂

¹³⁶ ž. go] sedmago N₁ Dab sed'moga Ber₂

¹³⁷ nerona] *add.* i Ber₁ Hum N₂ narona Dab

¹³⁸ Idêže] v neiže Ber₁ Hum

¹³⁹ bê] b(ê)še Hum N₁ N₂ biše Dab Ber₂

¹⁴⁰ posledênago] pos'led'nago Mosc poslênago N₁ poslêdnago N₂

¹⁴¹ zn(a)m(e)nie] znaniê Dab N₂

¹⁴² eteri] *add.* že Hum

¹⁴³ maslinskoj] maslin'noi N₂

¹⁴⁴ mnênie] *add.* ihъ Ber₁ Hum mnenie N₁ N₂ Ber₂

5. ZAKLJUČAK

U sanktoralu osamnaest hrvatskoglagoljskih brevijara koji potječu iz razdoblja od 14. do polovice 16. stoljeća na 1. svibnja, zajednički blagdan svetaca Filipa i Jakova, čitaju se apokrifna pasija Filipa apostola i *Životopis Jakova apostola mlađega*. Usporedbom s latinskim izvornicima utvrđeno je da glagoljski tekstovi Jakovljeve *vita* prevode biografiju apostola Jakova mlađeg iz djela *De viris illustribus* (392.) svetog Jeronima (BHL 4087; PL 23, 639–643). Brevijarske lekcije razlikuju se u duljini teksta Jakovljeva životopisa, a cjelovit Jeronimov tekst u kojemu je opisan apostolov svetački karakter, Jakovljeva pasija i odnos s Isusom Kristom, nalazi se u hrvatskoglagoljskom prijevodu u osam brevijara: *Vat₆ Ber₁ Hum Mosc N₁ N₂ Dab Ber₂*. Usporedba brevijarskih tekstova pokazuje da nisu tekstološki jedinstveni, da su evidentne razlike između sjeverne i južne skupine brevijara, ali i razlike između brevijarskih prijevoda koji pripadaju istoj, tj. južnoj, zadarskokrbavskoj skupini. K tome glagoljski brevijarski životopisi doslovno prevode izvornik, Jeronimovu *Vita Jacobi apostoli minoris*. U hrvatskoglagoljskom prijevodu pronađena su neka pogrešna čitanja i objašnjene su prijevodne nejasnoće. Potrebno je istaknuti da hrvatskoglagoljski *Životopis Jakova apostola mlađega*, potvrđen u mnogim brevijarima, predstavlja rani hrvatskih prijevod odlomka jednog od najznačajnijih djela svetoga Jeronima, *O slavnim muževima*. U radu je izdana latinička transliteracija Jakovljeva životopisa iz jednog od najstarijih hrvatskoglagoljskih brevijara, iz *6. vatikanskog brevijara* iz polovice 14. stoljeća, s kritičkim aparatom i varijantama iz svih drugih brevijara.

IZVORI

- Bar* – *Baromićev brevijar*, Venecija 1493, Zagreb, NSK, sign. *R I-16°-I*.
Ber₁ – *1. beramski (ljubljski) brevijar*, 14. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. *Ms 161* (stara sign. C 161a/2).
Ber₂ – *2. beramski (ljubljski) brevijar*, 15. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. *Ms 163* (stara sign. C 163a/2).
Broz – *Brozićev brevijar*, Venecija 1561, Zagreb, Knjižnica HAZU, sign. *R 783*.
Dab – *Dabarski brevijar*, 1486, Zagreb, Arhiv HAZU, sign. *III c 21*.
Hum – *Humski brevijar*, poč. 15. st., Zagreb, NSK, sign. *R 4067*.
Mavr – *Mavrov brevijar*, 1460, Zagreb, NSK, sign. *R 7822*.

- Mosc* – *Moskovski brevijar*, c. 1442-1443, Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, Zbirka Sevastyanov, sign. *Fond 270, 51*.
- MR₁₆₁* – *Metropolitanski brevijar*, 1442, Zagreb, Metropolitanska knjižnica, sign. *MR 161*.
- N₁* – *1. novljanski brevijar*, 1459, Novi Vinodolski, Župni ured.
- N₂* – *2. novljanski brevijar*, 1495, Novi Vinodolski, Župni ured.
- Oxf* – *Oxfordski brevijar-misal*, 14. st., Oxford, Bodleian Library, sign. *MS. Canon. Lit. 172*.
- Pm* – *Pašmanski brevijar*, dr. pol. 14. i 15. st., Zagreb, Arhiv HAZU, sign. *III b 10*.
- PtBr* – *Prvotisak brevijara*, 1491, Venecija, Biblioteca nazionale Marciana, Breviario glagolitico, sign. *Inc. 1235*.
- SP* – *Brevijar Arhiva sv. Petra u Rimu*, 15. st., Rim, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. *Cap. S. Pietro, D215*.
- Vat₆* – *vatikanski brevijar Illirico 6*, sredina 14. st., Rim, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. *Borg. illir. 6*.
- Vat₁₀* – *vatikanski brevijar Illirico 10*, 1485, Rim, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. *Borg. illir. 10*.
- Vat₁₉* – *vatikanski brevijar Vat. Slav. 19*, 1465, Rim, Bibl. Apostolica Vaticana, sign. *Vat. Slav. 19*.

LITERATURA

- Badurina Stipčević, Vesna. 2010. Hrvatskoglagoljska Muka svetoga Andrije apostola. „Slovo”, 60, 41–71.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2013. Legenda o svetom Jeronimu u starijoj hrvatskoj književnoj tradiciji. „Hagiographia Slavica. Wiener slavistisches Almanach”, Sonderband 82 [ur. Johannes Reinhart], München, Berlin, Wien: Verlag Otto Sagner, 17–26.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2015. Hrvatskoglagoljski brevijarski tekstovi apokrifne pasije apostola Filipa. *Polyhistor. Scripta slavica Mario Capaldo dicata* [ur. Cristiano Diddi], Moskva, Roma: Indrik, 37–44.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2016a. Croatian Glagolitic Bible. The State of the Research. „Studi Slavistici”, 13, 282–297.
- Badurina Stipčević, Vesna. 2016b. Hrvatskoglagoljska Pasija svete Lucije. „Ricerche slavistiche”, 14 (60), 5–26.
- BHL: *Bibliotheca Hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis II*. (= *Subsidia hagiographica*, 6). [ed. Socii Bollandiani]. 1901. Bruxellis.
- Čunčić, Marica; Magdić, Antonio; Mokrović, Ljiljana. *Računalni program 'Izvori' Staroslavenskog instituta* <http://izvori.stin.hr>
- Fališevac, Dunja. 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

- Grabar, Biserka. 1967. Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi. „Radovi Staroslavenskog instituta”, 6, 109–208.
- Grabar, Biserka. 1972. Apokrifna Djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi. „Radovi Staroslavenskog instituta”, 7, 5–30.
- Hercigonja, Eduard. 1975. *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti. II*. Zagreb: Liber; Mladost.
- Jagić, Vatroslav. 1873. Novi prilozii za literaturu biblijskih apokrifa. „Starine JAZU”, 5, 69–108.
- Nazor, Anica. 2010. Još glagoljskih Pazinskih fragmenata iz početka XIV. stoljeća. „Slovo”, 60, 575–608.
- Petrović, Ivanka. 2004. Djela apostola Ivana (Acta Iohannis) u hrvatskoj glagoljskoj književnosti srednjega vijeka. *Glagoljica i hrvatski glagolizam* [ur. Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević i Franjo Velčić], Zagreb: Staroslavenski institut – Krk: Krčka biskupija, 199–227.
- Petrović, Ivanka. 2009. Hrvatskoglagoljski Krčki pasional iz 13. stoljeća. „Slavia”, 78, 3, 425–436.
- PL: Migne, Jacques Paul. 1883. *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*. Parisiis: apud Garnier fratres et J.-P. Migne successores, sv. 23, 639–643.
- Plotino, Roberto. 1965. Giacomo, il Minore, apostolo, santo. *Bibliotheca Sanctorum*, VI, Città di Vaticano: Istituto Giovanni XXIII della Pontificia Università Lateranense, 402–410.
- Plötz, Rudolf. 1999. Jacobus d. J. Apostel. *Lexikon des Mittelalters*, V, Stuttgart: Verlag J. B. Metzler, 254–255.
- Rešetar, Milan. 1926. *Libro od mnozijek razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od god. 1520*. Sr. Karlovci: Srpska kraljevska akademija.
- Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, I. svezak, Zagreb: Staroslavenski institut, 2000.
- Rose, Els. 2009. *Ritual Memory. The Apocryphal Acts and Liturgical Commemoration in the Early Medieval West (c. 500-1215)*. Leiden, Boston: Brill.
- Sambunjak, Slavomir. 2001. [prir.]. *Tkonski zbornik: Hrvatskoglagoljski tekstovi iz 16. stoljeća*. Tkon: Općina Tkon.
- Strohal, Rudolf. 1917. *Stare hrvatske apokrifne priče i legende*. Bjelovar: Tisak i naklada Lav. Weiss-a.
- Štefanić, Vjekoslav. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije I*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Štefanić, Vjekoslav i sur. [ur.]. 1969. *Hrvatska književnost srednjega vijeka. Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 1. Zagreb: Matica hrvatska; Zora.
- Tandarić, Josip Leonard, 1993. *Hrvatskoglagoljska liturgijska književnost. Rasprave i prinosi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Provincijalat franjevacica trećoredaca.
- Vialova, O. Svetlana. 2016. *Glagoljski zbornik XV. st., Ruska nacionalna biblioteka, Zbirka Ivana Berčića, f. 67, Berč. br. 5*. Monumenta glagolitica Archidiocesis Iaderinae, vol. XX/1,2, Zadar: Stalna izložba crkvene umjetnosti, Sveučilište u Zadru.

SUMMARY

ST. JEROME'S BIOGRAPHY OF APOSTLE JAMES THE LESS
IN CROATIAN GLAGOLITIC BREVIARIES

The paper analyses the *Biography of Apostle James the Less*, which appears as the reading for 1st May in the sanctorale of eighteen Croatian Glagolitic breviaries from the period between the 14th and mid-16th century. By way of comparison to their Latin originals, it has been established that the Glagolitic texts are translations of the biography of Apostle James the Less from *De viris illustribus* (392) by St. Jerome (BHL 4087; PL 23, 639-643.). Breviary lessons differ in terms of the length of James's biography text, whereas the integral text by Jerome, describing the apostle's saintly character, James's passion and his close relationship with Jesus, is to be found in the Croatian Glagolitic translation in eight breviaries: *Vat₆ Ber₁ Hum Mosc N₁ N₂ Dab Ber₂*. A comparison of the breviaries reveals textological differences between the northern and southern group of breviaries. There are also differences among breviary translations within the same, so called southern or Zadar-Krbava group. Some misinterpretations are found in the Croatian Glagolitic translation and ambiguities arising in the translation are explained. It should be pointed out that the Croatian Glagolitic *Biography of Apostle James the Less* is an early Croatian translation of a passage from *De viris illustribus*, one of the most notable works by St. Jerome. The paper includes a Latin transliteration of St. James's biography from the *Sixth Vatican breviary* from the mid-14th century, with a critical apparatus and variations from all other breviaries.

Key words: Apostle James the Less, Croatian Glagolitic Breviaries, St. Jerome, *De viris illustribus*